

نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال از منظر فقه امامیه و حقوق کیفری ایران

علی‌رضا محمدخانی^۱

محمد رضا کمیلی^۲

چکیده

خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری در شکل‌گیری شخصیت کودکان را برعهده دارد. از منظر فقه امامیه و حقوق کیفری ایران، خانواده مسئولیت سنگینی در تربیت صحیح و پیشگیری از انحرافات رفتاری فرزندان بر عهده دارد. تعالیم دینی و قوانین کیفری ایران بر اهمیت تربیت دینی، اخلاقی و اجتماعی کودکان تأکید فراوان دارند. آموزش ارزش‌های اخلاقی، تقویت ارتباط عاطفی بین اعضای خانواده، ایجاد فضای امن و صمیمی در خانه، نظارت صحیح بر رفتار فرزندان و پاسخگویی مناسب به نیازهای روانی و اجتماعی آنان از جمله مهم‌ترین عوامل پیشگیرانه در زمینه بزهکاری اطفال است. فقه امامیه نیز با تأکید بر اهمیت تربیت فرزند صالح و نقش خانواده در این امر، راهکارهای مختلفی را برای پیشگیری از انحرافات اطفال ارائه داده است. در حقوق کیفری ایران نیز قوانینی همچون قانون حمایت از کودکان و نوجوانان به‌منظور حمایت از حقوق کودکان و پیشگیری از بزهکاری آنان وضع شده است. با توجه به نقش کلیدی خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال، همکاری و تعامل بین خانواده و سایر نهادهای اجتماعی می‌تواند در کاهش آمار بزهکاری و ارتقای سلامت اجتماعی جامعه بسیار مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها: طفل، نقش خانواده، پیشگیری، بزهکاری اطفال، حقوق کیفری ایران.

^۱. دانش‌پژوه دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی جامعه المصطفی ص العالمیه نمایندگی خراسان

^۲. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی جامعه المصطفی ص العالمیه نمایندگی خراسان

خانواده به‌عنوان اولین بستر تربیتی در جامعه نقش بسزایی در شکل‌گیری شخصیت و رفتار اطفال ایفا می‌کند. سلامت و کارکرد صحیح خانواده، می‌تواند زمینه‌های رشد و تعالی فرزندان را فراهم کند و آن‌ها را به انسان‌هایی قانونمند، مسئولیت‌پذیر و مفید برای جامعه تبدیل کند. نهاد خانواده به دلیل دارا بودن قوه منحصربه‌فرد، مؤثرترین عامل در پیشگیری از بزهکاری اطفال است. (عبداللهی ۱۳۹۵ ش، ص ۱۳۲) نظر به علاقه، انس، نزدیکی و دوستی که بین اعضای خانواده برقرار است، عملی و درونی کردن این ارزش‌ها و هنجارها توسط نهاد مذکور بسیار آسان‌تر از دیگر سازمان‌های اجتماعی هست.

نتایج تحقیقات نیز بیانگر این مطلب است که بسیاری از بزهکاران از جمله اطفال بزهکار، در خانواده‌های مشکل‌دار زندگی می‌کردند و نابهنجاری‌ها و مشکلات خانوادگی، عامل بسیاری از هنجارشکنی‌های آنان بوده است ناامنی عاطفی، روابط سوء اعضای خانواده با یکدیگر، بزهکاری و اعتیاد اعضای خانواده، نحوه تربیت فرزندان، خشونت‌های خانوادگی، ازهم‌پاشیدگی در نهاد خانواده و وجود افراد سابقه‌دار در خانواده از اهم عوامل خانواده محور بزهکاری اطفال هست (غیوری نیا و همکاران ۱۴۰۱ ش، ص ۲۰۴).

در منابع و آموزه‌های دینی نیز بر اهمیت و جایگاه خانواده تأکید بسیاری شده است و تعالیم بسیاری در خصوص روش‌های صحیح زندگی و نیز تربیت صواب فرزندان وجود دارد (توکلی ۱۳۹۴، ص ۲). با الهام، تعالیم آموزه‌های دینی، اقداماتی اساسی، عمیق، سازنده و راهبردی در این زمینه بکار گیرد. با توجه به اهمیت نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال، در این تحقیق به بررسی این موضوع از منظر فقه امامیه و حنفیه و همچنین حقوق کیفری ایران و افغانستان می‌پردازیم. در این راستا وظایف و تکالیف شرعی و قانونی والدین در قبال فرزندان خود مورد بررسی قرار خواهد گرفت و نقش آن‌ها در تربیت دینی و اخلاقی تأمین نیازهای مختلف نظارت و مراقبت و... تبیین خواهد شد. همچنین به قوانین و مقررات موجود در ایران و افغانستان که به‌منظور حمایت از نقش خانواده و حقوق کودکان و پیشگیری از بزهکاری آن‌ها به تصویب رسیده اشاره خواهد شد. امید است این تحقیق مورد توجه خوانندگان گرامی قرار گرفته و در راستای ارتقای سلامت و کارکرد خانواده‌ها و پیشگیری از بزهکاری اطفال مفید واقع شود.

پیشینه

● کتاب: نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات، نویسنده سید سیف‌الله نحوی.
این کتاب در مورد نقش خانواده در پیشگیری به‌صورت مطلق پرداخته است و به انواع انحراف‌ها اشاره کرده است و راهکارهای هم ارائه کرده است اما به جنبه فقهی و حقوقی

آن نپرداخته است. (نحوی، ۱۳۹۱ش) درحالی که این تحقیق به نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال از منظر فقه امامیه و حقوق ایران پرداخته است.

● پایان نامه: راهکارهای پیشگیری از جرایم اطفال و نوجوانان بر اساس آموزه‌های اسلام، نویسنده راضیه ماندگاری.

این پایان نامه بر اساس راهکارهای پیشگیری از بزهکاری اطفال بر اساس آموزه‌های اسلام صورت گرفته است و در مواردی به فقه امامیه اشاره کرده است درحالی که بحثی در مورد نقش خانواده در حقوق کیفری ایران در این پایان نامه انجام نشده است (ماندگاری، ۱۳۹۵ش).

● پایان نامه: نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان، نویسنده میثم غیبی قراچه قیه.

این تحقیق در مورد نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان نگارش شده است. به انواع پیشگیری و راهکارهای آن اشاره کرده است. درحالی که بحثی پیرامون این نقش در فقه و مستندات قانونی به چشم نمی خورد (غیبی قراچه قیه، ۱۳۹۳ش).

● مقاله: پیشگیری از بزهکاری اطفال با رویکرد خانواده و مدرسه مدار در سیاست جنایی ایران، دکتر داود کرمی، منوچهر عبدالهی.

با توجه به بررسی کتاب‌ها، پایان نامه‌ها و مقالات مذکور هر کدام به جنبه‌های از نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال پرداخته است. درحالی که بحث در این تحقیق به صورت جامع تری مورد بررسی قرار خواهد است و ابعاد نقش خانواده را از منظر فقه امامیه، حقوق کیفری ایران مورد بررسی قرار داده شده است.

مفهوم شناسی

مفهوم شناسی و گونه‌های بزهکاری اطفال نخستین پله‌ای است برای شناخت درست بزهکاری اطفال با شناخت این موارد می توان بهتر به اطفال کمک کرد و در ذیل به موارد آن خواهیم پرداخت.

خانواده در لغت به معنی خاندان، دودمان، اهل خانه است (دهخدا ۱۳۷۷ش، ذیل واژه). و یا به معنی خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان (معین ۱۳۶۰ش، ص ۱۳۹۴) و طبق تعریف قانون مدنی ایران خانواده فقط شامل زن، شوهر و فرزندان تحت سرپرستی آن‌هاست که به طور معمول باهم زندگی می کند و تحت ریاست شورایی شوهر و یا پدر هستند (اسعدی ۱۳۸۷ش، ص ۵۶).

در فقه امامیه علما تعاریف وسیعی پیرامون خانواده ذکر کرده و آن را اساس و اصل در امتداد نسل جوامع بشری دانسته است. خانواده واحد حقوقی است که باوجود یک زن و

شوهرش، درحالی که بین آنها رابطه زوجیت برقرار است تشکیل شده باشد. مرحوم کاشف الغطاء در مورد خانواده می‌فرماید، مبدأ حیات خانوادگی همسری مرد و زن است که به وسیله آن خانواده شکل می‌گیرد (ملک‌زاده ۱۳۹۶، ص ۱۱).

در نتیجه خانواده از نظر اغلب مردم عبارت‌اند از زن و فرزندان و خویشاوندان شوهر در اصطلاح شرع خانواده گروهی است که اساس جامعه را تکوین می‌دهد؛ و اساس آن بر روابط همسری میان زن و شوهر برقرار است و نتیجه آن وجود فرزندان است که به صحنه زندگی قدم می‌گذارند.

واژه «پیشگیری» را در لغت به معنی، مانع‌شدن، دفع، صیانت، جلوگیری کردن، جلوی وقوع چیزی را گرفتن و نیز اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از اتفاق‌های بد و ناخواسته معنا کرده‌اند (معین ۱۳۶۰ش، ص ۹۳۳).

حقوق دانان و جرم‌شناسان حوزه‌ی جرم‌شناسی، تعریف‌های مختلفی از پیشگیری ارائه کرده‌اند که البته مطابق با نحوه‌ی اندیشه و جریان بینی خاص آنان متفاوت است. پیشگیری عبارت‌اند، مجموعه‌ای از تلاش و تدابیری که از اساس و پایه مانع رویداد جرم و فعلیت یافتن تفکری جنایی می‌شود و باریشه‌ها و عوامل پیدایش جرم، مبارزه می‌کند (رشاد ۱۳۸۰ش، ص ۵).

عده دیگر معتقدند؛ پیشگیری از بزهکاری، مجموعه اقدامات غیر کیفری است که برای محقق شدن هدفی ویژه یعنی مهار بزهکاری، کاهش وقوع جرم و کاهش شدت بزهکاری در مورد عوامل جرایم، اتخاذ می‌شود (ماندگاری، ۱۳۹۵، ۱۲). آقای شرمین، پیشگیری از بزهکاری را این‌گونه تعریف می‌کند که: هر اتفاقی که اعمال می‌شود و نتیجه آن نشان بدهد که از میزان بزهکاری کاسته شده، آن اسلوب را می‌توان پیشگیرانه دانست. همچنین آقای کوسن در سال ۲۱۱۲، پیشگیری مجموعه اقدام‌ها و تدابیر غیر کیفری است که باهدف خاص، مهار بزهکاری، کاهش احتمال جرم، کاهش دشواری جرم، پیرامون عوامل جرایم صورت می‌گیرد. در این تعریف، اقدام پیشگیرانه، اقدام غیر کیفری است که بر عوامل جرم‌زا اعمال می‌شود. پیشگیری مستلزم آن است که ابتدا علت‌شناسی اولی از جرم انجام بگیرد (نجفی ابرنآبادی ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ش، ص ۷۸۵ - ۷).

بنابراین، هدف از پیشگیری نباید به هر قیمتی حاصل شود و برای رسیدن به آن نتیجه، نباید هر وسیله و هر اقدامی را اعمال کرد؛ بنابراین راه و روش مبارزه با پیشگیری از جرم، نقض حقوق بنیادین بشر نیست، بلکه تأمین و رعایت این حقوق، خود یک تدبیر پیشگیرانه محسوب می‌گردد (توکلی، ۱۳۹۴: ۱۹).

طفل یا کودک به انسانی خردسال، چه دختر و چه پسر، اطلاق می‌شود در زبان فارسی معادل دیگر کودک بچه است؛ اما طفل در فرهنگ‌های لغت به معنای کودک و بچه آمده

است. (ماندگاری، ۱۳۹۵: ۱۳) طفل از نظر لغوی به معنای کوچک و خرد که در مورد انسان به خردسال و کمسال تعبیر شده است، به عبارت دیگر طفل عبارت‌اند، از هر دختر و پسری که به بلوغ و رشد نرسیده باشد اطلاق می‌شود (انوری ۱۳۸۲ ش، ص ۱۵۱۷).

در اصطلاح حقوقی، طفل در ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ایران چنین تعریف شده، طفل کسی است که به سن بلوغ نرسیده باشد. مطابق با ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی، غیر بالغ کسی است که به سن ۹ سال قمری در دختران و ۱۵ سال قمری در پسران نرسیده باشند (ماندگاری ۱۳۹۵ ش، ص ۷).

برخی از دانشمندان جرم‌شناسی، معتقدند دوران کودکی از دوره بارداری شروع می‌شود و تا بلوغ ادامه دارد و یک دوره اساسی برای پیدایش، شکل‌گیری و قوام شخصیت آدمی است. در قانون مدنی افغانستان نیز طفل را زیر سن ۱۸ می‌داند (موسوی ۱۳۹۰ ش، ص ۲). در اصطلاح فقهی، طبق نظر اکثر فقهای اسلامی، طفل کسی است هنوز به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد به عبارت دیگر از زمان تولد تا ابتدای بلوغ را طفل می‌گویند (انصاری ۱۳۹۱ ش، ص ۵۹). حضرت امام خمینی (ره) در تحریرالوسیله می‌فرماید: «صغیر کسی است که به حد بلوغ نرسیده باشد، این شخص از تصرفات در اموال خود ممنوع خواهد بود و در ادامه می‌افزاید: هر چند که در کمال تمیزی و رشد باشد و تصرفاتش در نهایت سود و صلاح صورت گیرد (خمینی ۱۴۲۵ ق، ص ۱۲).

بزهکاری اطفال به‌طور کلی به ارتکاب اعمالی توسط کودکان اطلاق می‌شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود. این اعمال می‌تواند شامل جرایم خفیف، مانند جیب‌بری، یا تخریب اموال عمومی تا جرایم سنگین‌تری مثل قتل یا تجاوز جنسی باشد. در کتب لغت «بزهکاری» به معنی گناهکاری، عدوان و «بزهکار» به معنی، گناهکار، خطاکار و مجرم آمده است (معین ۱۳۶۰ ش، ص ۵۲۴) اما کلمه «بزه» در لغت به معنای عمل غیرقانونی و جرم آمده است (انوری ۱۳۸۳ ش، ص ۱۴۱). در واقع واژه «بزه» معدل فارسی همان جرم است که ریشه عربی دارد. در حوزه علوم جنایی، مفهوم جرم از دیرباز محل بحث و تبادل نظر بوده است. علیرغم نقش محوری آن، هنوز تعریفی جامع و قاطع از جرم ارائه نشده که در آن قواعد تعریف نیز به‌طور کامل رعایت شده باشد. این امر ناشی از فقدان قطعیت در هر دو مفهوم جرم و جرم‌شناسی است. به این معنا که تعریف ارائه‌شده از جرم، بازتاب‌دهنده دغدغه‌ها و جهان‌بینی فرد یا دیدگاه ارائه‌دهنده آن تعریف است (توکلی ۱۳۹۴ ش، ص ۲۶).

دانشمندان و صاحب‌نظران مختلف تعاریف متعددی از جرم ارائه کرده‌اند. امیل دورکیم، جامعه‌شناس فرانسوی، جرم را پدیده‌ای طبیعی و اجتماعی می‌داند که از نظام، فرهنگ و تمدن هر جامعه ناشی می‌شود. به عقیده او، جرم تا زمانی که جامعه و نظام آن پابرجا باشد، امری دائمی خواهد بود و هر عملی که وجدان عمومی را جریحه‌دار کند، جرم محسوب

می‌شود (دانش ۱۳۸۱ش، ص ۵۶). ایرج گلدوزیان یکی از حقوق‌دانان در مورد تعریف جرم این‌گونه اظهار نظر کرده است: «پدیده جزایی مبتنی بر رفتاری است که از طرفی مخالف نظم اجتماعی است و از طرفی باید این رفتار در قانون جزا پیش‌بینی و مستوجب کیفر قانونی باشد، بنابراین تا وقتی رفتاری غیرعادی و زیان‌آور به اجتماع با متون قانونی منطبق نباشد مرتکب قابل تعقیب نمی‌باشد (گلدوزیان ۱۳۸۴ش، ص ۶۵).

در اصطلاح فقهی نیز جرم یا گناه به معنای عام، نافرمانی از اوامر و نواهی الهی است. در این دیدگاه، خداوند قانون‌گذار دانسته شده و تعیین مصالح و مفاسد و قواعد زندگی بر عهده اوست (اردبیلی ۱۳۸۴ش، ص ۶۲). با مطالعه و تفکر در قرآن کریم نیز می‌توان چنین نتیجه گرفت که مجرم در قرآن کریم اعم از مجرم جرم دنیوی است و شامل هر فردی می‌شود که در حوزه اخلاق، اعتقادات یا احکام، مرتکب جرم شده یا از انجام واجبات خودداری کند (توکلی ۱۳۹۴ش، ص ۲۹). با لحاظ اهمیت بررسی رفتارهای هنجارشکنانه کودکان، چه آن رفتارها واجد وصف کیفری باشند و چه نباشند، در حوزه مطالعات جرم‌شناسی، برخی از این رفتارها را با عنوان «بزه» نام‌گذاری می‌کنند. در ادبیات جرم‌شناسی، بزه به رفتارهایی اطلاق می‌شود که از سوی گروه سنی خاصی صادر می‌شود و ارزشی را نقض می‌کند، هرچند که ممکن است همه این رفتارها مورد حمایت قوانین کیفری قرار نگیرند.

بر همین اساس، برخی در تعریف بزهکاری آورده‌اند که هر عاملی که مانع رشد سالم کودکان از نظر جسمی و عاطفی شود، می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد الگویی از اختلالات عاطفی گردد که همواره ریشه رفتارهای ضداجتماعی یا مجرمانه است. این رفتارها زمانی که از سوی کودکان صادر شود، بزهکاری نامیده می‌شود (ایبراهمسن، ترجمه صناعی ۱۳۷۱ش، ص ۸۵).

نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال در فقه امامیه

فقه امامیه، به‌عنوان منبع غنی از آموزه‌های اخلاقی و تربیتی، می‌تواند راهنمایی ارزشمندی در زمینه پیشگیری از بزهکاری اطفال ارائه دهد. از دیدگاه فقه امامیه، وظایف متعددی بر عهده خانواده است که نقش بسزایی در پیشگیری از بزهکاری اطفال دارد که به‌طور خلاصه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

آموزش احترام به شخصیت و حقوق دیگران به کودکان

حفظ کرامت و عزت‌نفس، حقی است برای همه، همان‌طور که حفظ آبرو و شخصیت برای هر فردی واجب است و به‌سادگی نباید آن را از دست داد، احترام به شخصیت و

حقوق دیگران نیز در جامعه امری ضروری است. این امر مستلزم آن است که به فرزندانمان بیاموزیم که هر انسانی، همانند خودشان، دارای شخصیت، حقوق و عزت نفسی است که باید مورد احترام قرار گیرد.

همان طور که ما از تمسخر و تحقیر شدن در جامعه ناراحت می‌شویم، دیگران نیز از این امر رنج می‌برند؛ بنابراین، با درک بهتر شخصیت و جایگاه دیگران، می‌توانیم روحیه محبت، برادری و همکاری را در جامعه تقویت کنیم تقویت این امر مؤثر است در پیشگیری از بزهکاری اطفال در آینده، اما این امر به‌جز با عمل به آداب اجتماعی اسلام و احترام به حقوق یکدیگر میسر نخواهد شد (مروجی طبسی ۱۳۸۶ش، ص ۲۱۸). در فقه امامیه هم بر این سنت حسنه تأکید فراوان شده که در ذیل به برخی از این روایات در مورد آن اشاره می‌کنیم. امام علی (علیه السلام) به فرزندش امام حسن (علیه السلام) می‌فرماید.

قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا كَمَا أَمَرَكُمُ اللَّهُ بِأَمْرٍ بِهِ نِيكُومِي سَخْن بگویند همان گونه که خداوند شمارا بدان امر کرده است (ابن شعبه حرانی ۱۳۶۳ش، ص ۱۹۷). در قرآن کریم خداوند می‌فرماید. قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا بِأَمْرٍ بِهِ نِيكُومِي سَخْن بگویند (بقره: ۸۳). اینکه با نیکی با همدیگر سخن بگویند یک نوع احترام به حقوق و شخصیت یکدیگر است؛ که باید فرهنگ‌سازی شود. حقوقی که باید در نهاد کودک نهادینه شوند در پرتو تعالیم اسلام، وظیفه ماست که نسل آینده را با حقوقی اساسی آشنا کنیم و آن‌ها را به پاسداشت این حقوق تشویق نماییم.

این حقوق عبارت‌اند از: حقوق پدر و مادر، حقوق اولاد، حقوق خویشاوندان، حقوق همسایه: حقوق معلم: معلمان، حقوق متعلم، حقوق دوستان و حقوق بزرگ‌تر (بهشتی ۱۳۹۰ش، ص ۲۳۶) با واکاوی هر یک از حقوق ذکر شده، مریبان و والدین می‌توانند نقشه راهی دقیق برای تربیت اجتماعی کودکان در پرتو تعالیم اسلام ترسیم کنند. این امر، نسلی صالح و جامعه‌ای آرمانی را به ارمغان خواهد آورد که در آن، کرامت انسانی، احترام متقابل و همکاری برای تعالی، حرف اول را می‌زنند. در نتیجه آموزش حقوق موارد فوق به اطفال نقش مؤثری در پیشگیری از بزهکاری اطفال در آینده دارد.

تربیت دینی و اخلاقی فرزندان

تربیت دینی و اخلاقی فرزندان، سفری بس مهم در مسیر ساختن انسان‌هایی صالح است؛ و تربیت به معنی پرورش دادن و به فعلیت رساندن استعداد های درونی انسان‌هاست (طهماسبی ۱۳۹۳ش، ص ۹). در گذرگاه پریپیچ‌وخم زندگی، یکی از مهم‌ترین رسالت‌های والدین، پرورش نسلی نیکو و صالح است. فرزندان که در پرتو ارزش‌های دینی و اخلاقی رشد می‌کنند، گوهرهای گران‌بها را به نسل‌های آینده نیز منتقل می‌کنند که این تربیت نقش بسزایی در پیشگیری از بزهکاری اطفال در آینده نیز دارد. در این میان، تربیت دینی

و اخلاقی فرزندان نقشی اساسی ایفا می‌کند و بسان چراغی روشن، مسیر سعادت و رستگاری را به آن‌ها نشان می‌دهد.

آموزش واجبات دینی و محرمات دینی به فرزندان

تربیت ایمانی و اعتقادی، فرایندی ظریف و پرمسئولیتی است که هدف آن، هدایت نسل نو به سوی مسیر حقیقت و سعادت است. این امر با پیوند دادن کودکان، با اصول ایمان، ارکان اسلام و آموزش اصول و مبانی شریعت به او تحقق می‌یابد. اصول ایمان حقایقی ثابت و مسلم که زیربنای اعتقادات دینی را تشکیل می‌دهند. شامل ایمان به خدا، ملائکه، کتب آسمانی، انبیاء، معاد، بهشت و دوزخ و دیگر امور غیبی می‌شود. ارکان اسلام، یعنی عبادات واجب الهی که بر هر مسلمان بالغ و عاقل فرض شده است. شامل نماز، روزه، زکات، خمس و حج می‌شود. اصول و مبانی شریعت، شامل تمام روش‌ها و تعلیمات مربوط به عقاید، عبادات، اخلاقیات، احکام، مسائل اجتماعی و سیاسی اسلام می‌شود (بهشتی ۱۳۹۰ش، ص ۸۳). والدین وظیفه دارد از بدو تولد، کودک را با این مفاهیم آشنا کند. در فقه امامیه در این راستا چنین می‌فرماید. امام سجاد (علیه السلام) درباره وظیفه پدر می‌فرماید، **أَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَتَعَلَّمْ أَنْكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَلَيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ...** حقّ فرزندت [این است که] بدانی تو نسبت به کسی که سرپرستی او را بر عهده‌داری در پرورش خوب و راهنمایی وی به سوی پروردگار و کمک به او در فرمان‌برداری از پروردگارش، هم درباره خودت و هم درباره او، مسئول هستی (طبرسی ۱۳۷۰ش، ص ۴۲۱). و در حدیث دیگر در مورد حقوق فرزند می‌فرماید، **أَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَإِنْ تَعَلَّمَ أَنَّهُ مِنْكَ...** امام زین‌العابدین (علیه السلام) می‌فرماید. و **أَمَّا حَقُّ فَرَزْنَدَتِ اِیْنِ اِسْتِ اِهْ اِدَانِیْ اَوْ اِزْ تَوَسْتِ و با خوب و بدش در دنیا، متناسب به توست و بی‌گمان، تو درباره آنچه بر عهده‌ات است، خوب تربیت کردن او و او را به سوی خداوند عزوجل راهنمایی کردن و به فرمان برداری از او (خداوند) یاری کردن، مسئولی. پس در کار او همانند کسی عمل کن که می‌داند برای نیکی کردن به او پاداش می‌گیرد و بر بدی کردن به او مجازات می‌شود (صدوق ۱۳۶۳ش ج ۲، ص ۶۲۲). در میان این آموزه‌ها شناخت محرمات و حدود الهی از طرف کودکان هم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است این شناخت می‌تواند نقش مؤثری در پیشگیری از بزهکاری آن‌ها داشته باشد. آموزش محرمات دینی برای کودکان باید با ظرفیت و متناسب با سن و درک آن‌ها صورت گیرد در این مسیر صبر، حوصله و خلاقیت والدین نقش کلیدی دارد.**

ترویج اخلاق نیکو در فرزندان

آشنایی و انس گرفتن کودک با رفتارهای نیک از همان ابتدا، امری ضروری است. چراکه در دوران کودکی، نهادینه شدن این رفتارها به مراتب آسان تر و عمیق تر صورت می‌گیرد و ثمره آن، انسانی خواهد بود که در بزرگسالی نیز همواره به فضایل و خوبی‌ها پایبند خواهد بود و از ردآیل دوری خواهد جست. اهمیت عمل به فضایل و پرهیز از ردآیل برای انسان تا حدی است که فیلسوفانی همچون ارسطو، استفاده از روش‌هایی مانند القا و تلقین را برای کودکان، حتی اگر درک کاملی از ماهیت آن‌ها نداشته باشند، مجاز می‌دانند. بی‌شک، یکی از حقوق اساسی و بنیادی کودکان که همواره مورد تأکید بوده و هست، حق تربیت اخلاقی است. این حق، زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا نسل آینده با مفاهیم اخلاقی آشنا شده و در مسیر نیک‌بختی و سعادت گام بردارد و به سمت بزهکاری نرود.

در فقه جعفری، تأکیدات زیادی بر اهمیت آموزش اخلاقی به کودکان شده است. به‌عنوان مثال، از امام باقر (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: *الإمامُ زینُ العابدینَ (علیه السلام) کانَ یقولُ لولدهِ أَتَفُوا الكذِبَ الصَّغیرَ منهُ و الكبیرَ، فی كلِّ جدِّ و هزلٍ، فإنَّ الرجلَ إذا كذبَ فی الصَّغیرِ اجترأَ علی الكبیرِ.* امام زین‌العابدین (علیه السلام) خطاب به فرزندان خود فرمود: از دروغ کوچک و بزرگش، جدی و شوخی‌اش بپرهیزید؛ زیرا انسان هرگاه در چیز کوچک دروغ بگوید، به گفتن دروغ بزرگ جری می‌شود (کلینی ۱۳۶۳ش ج ۲، ص ۳۳۸). این امر نشان‌دهنده آن است که در تربیت اخلاقی کودکان، نباید صرفاً به امرونهی اکتفا کرد، بلکه باید متناسب با درک و فهم آن‌ها از استدلال‌های اخلاقی نیز استفاده نمود.

همچنین امام علی (علیه السلام) به فرزندش می‌فرماید *إیَّاكَ وَ الْعَجَبَ وَ سُوءَ الْخُلُقِ.....* امیر المومنین (علیه السلام) در وصیتش به فرزند خود محمد بن الحنفیه فرمود: از خودبینی و بدخلقی و کم‌صبری دورباش که اگر این سه خصلت را داشته باشی هیچ رفیقی با تو نیست و همواره مردم از تو کناره‌گیرند خود را به اظهار دوستی وادار کن و بر زحمات مردم خویشتن را شکیب ساز و جان و مالت را از دوست و بخشش و دیدارت را از آشنایان و خوش‌رویی و محبت را از عموم مردم و عدل و انصاف را از دشمنان دریغ مدار و از دست دادن دین و آبروی خود درباره هر کس که باشد بخل بورز که دین و دنیایت سالم‌تر خواهد بود (صدوق ۱۴۱۶ش ج ۱، ص ۱۴۷). با فرزندان‌تان در مورد ارزش‌ها و اخلاقیات صحبت کنید.

در مورد اینکه چه چیزی درست و چه چیزی غلط است با آن‌ها صحبت کنید و به آن‌ها کمک کنید تا دلایل پشت این ارزش‌ها را درک کنند. فرصت‌هایی را برای فرزندان‌تان فراهم کنید تا ارزش‌های خود را تمرین کنند. آن‌ها را تشویق کنید تا به دیگران کمک کنند، در فعالیت‌های داوطلبانه شرکت کنند و برای آنچه درست است بایستند. از اشتباهات فرزندان‌تان به‌عنوان فرصتی برای یادگیری استفاده کنید. به‌جای اینکه آن‌ها را تنبیه کنید،

به آن‌ها کمک کنید تا از اشتباهات خود درس بگیرند و انتخاب‌های بهتری در آینده انجام دهند. الگوی مثبتی برای فرزندان‌تان باشید این الگویی خوب بودن برای فرزندان نقش خوبی در پیشگیری از بزهکاری آن‌ها خواهد داشت.

توجه به نیازهای اساسی و عاطفی فرزندان

کودکان، فرشته‌های کوچکی هستند که با قلبی لطیف و روحی ظریف، گام در دنیای پرهیاهو می‌گذارند. در این مسیر پرماجرا، آن‌ها به عشق، توجه و حمایتی بی‌دریغ نیاز دارند تا بتوانند شکوفا شده و به انسان‌هایی بالغ و شاداب تبدیل شوند. تأمین نیازهای عاطفی این فرشته‌های کوچک، نقشی اساسی در سلامت روان، عزت نفس و روابط آن‌ها با دیگران و آینده‌ی آن‌ها ایفا می‌کند. این توجه به نیازهای اطفال به آن‌ها کمک می‌کند که از رفتن به سوی بزهکاری خودداری کنند.

محبت به فرزندان

والدین به‌عنوان مهم‌ترین ارکان خانواده، نقشی اساسی در برآورده کردن نیاز محبت کودکان دارند. ابراز محبت از طریق کلام، رفتار، لمس و توجه، گنجینه‌ای گران‌بها است که باید سخاوتمندانه به کودکان هدیه داده شود.

به یاد داشته باشیم، محبت، نه‌تنها حقی مسلم برای کودک، بلکه کلیدی طلایی برای گشودن درب‌های خوشبختی و سلامت روان او در مسیر زندگی است و در آینده اطفال نقش اساسی دارد.

در فقه امامیه روایاتی فراوانی در باب محبت به کودکان نقل شده از امام صادق (علیه السلام) نقل می‌کند الإمامُ الصَّادقُ (علیه السلام) قَالَ موسى بنُ عمرانَ (علیه السلام): يا ربُّ؛ أَيُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَكَ؟ فَقَالَ: حُبُّ الأَطْفَالِ؛ فَإِنَّ فَطَرْتَهُمْ عَلَى تَوْحِيدِي، فَإِنَّ أُمَّتَهُمْ أُدْخِلْتَهُمْ بِرَحْمَتِي جَنَّتِي، امام صادق (علیه السلام) موسی بن عمران علیه السلام گفت: پروردگارا کدام عمل نزد تو برتر است؟ فرمود: دوست داشتن کودکان؛ زیرا سرشت آنان بر توحید من است و اگر آن‌ها را بمیرانم، به رحمت خود به بهشتشان می‌برم (طبرسی ۱۳۷۰ش، ص ۲۴۹). در حدیث دیگر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) أَكثَرُوا مِنْ قَبْلِهِ أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قَبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ. و پیامبر فرموده‌اند: فرزندان‌تان را بسیار ببوسید که برای شما در قبال هر سه بوسه درجه‌ای در بهشت است که اندازه آن پانصد سال راه است (نیشابوری ۱۳۷۵ش ج ۲، ص ۳۶۹).

از دیگر نیازهای اساسی و عاطفی فرزندان که والدین باید به آن توجه کند و فقه امامیه بر آن تأکید دارد قرار ذیل است: تکریم و احترام کودکان توسط والدین، رعایت عدالت بین

فرزندان، پرهیز از خشونت و تنبیه بدنی اطفال، رعایت موارد فوق توسط والدین در قبال فرزندان نقش اساسی در آینده آن‌ها خواهد داشت و می‌تواند جلوی بزهکاری اطفال را گرفت (حسین زاده، ۱۳۹۰: ۱۰۸). برای تبیین موارد فوق و دیگر وظایف والدین در قبال فرزندان به این پایان‌نامه مراجعه کنید. نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال از منظر فقه امامیه حنفیه و حقوق کیفری ایران و افغانستان، مراجعه کنید.

نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال در حقوق کیفری ایران

در حقوق کیفری ایران، خانواده صرفاً یک نهاد اجتماعی نیست، بلکه از دیدگاه قانون، مسئولیت‌ها و وظایفی نیز بر عهده دارد. یکی از مهم‌ترین وظایف خانواده، تربیت صحیح فرزندان است علاوه بر این، خانواده‌ها مسئولیت دارند تا از وقوع جرم در محیط خانواده جلوگیری کنند و در صورت وقوع جرم، نسبت به آن بی‌تفاوت نباشند و اقدامات لازم را انجام دهند. در مجموع، حقوق کیفری ایران با توجه به اهمیت خانواده در جامعه، نقش فعالانه‌ای برای این نهاد قائل شده است. در ذیل به عمده وظایف خانواده در قبال اطفال می‌پردازیم (عبداللهی، ۱۳۹۵، ۱۳۲).

تربیت و آموزش اطفال

تربیت و آموزش اطفال یکی از مهم‌ترین وظیفه‌های است که بر دوش والدین گذاشته شده است. در تمامی جوامع و فرهنگ‌ها والدین به‌عنوان اولین و مهم‌ترین مربیان اطفال شناخته می‌شود و نقش بسزایی در شکل‌گیری شخصیت، ارزش‌ها و باورهای فرزندان خود ایفا می‌کند در حقوق ایران نیز، موضوع تربیت و آموزش کودکان از اهمیت بالایی برخوردار بوده و قوانین مختلفی به آن پرداخته است.

در ماده ۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ در مورد تحصیل کودکان چنین ذکر شده است.

«هر یک از والدین، اولیاء یا سرپرستان قانونی طفل و نوجوان و تمام اشخاصی که مسئولیت نگهداری، مراقبت و تربیت طفل را بر عهده دارند، چنانچه برخلاف مقررات قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی مصوب ۱۳۵۳/۴/۳۰ از ثبت‌نام و فراهم کردن موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط تحصیل تا پایان دوره متوسطه امتناع کنند یا به هر نحوی از تحصیل او جلوگیری کنند، به انجام تکلیف یادشده و جزای نقدی درجه هفت قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.» (قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، ۱۳۹۹ش)

این ماده به‌وضوح بیان می‌کند که آموزش کودکان از وظایف والدین است اگر در این مورد کوتاهی شود خانواده مسئول خواهد بود. لذا آموزش نقش بسزایی در آینده اطفال دارد و آموزش می‌تواند نقش کلیدی در پیشگیری از بزهکاری اطفال در آینده داشته باشد.

نظارت و مراقبت از کودکان

در قوانین کیفری ایران پدر و مادر به‌عنوان سرپرستان قانونی اطفال خود وظیفه سنگینی در قبال مراقبت تربیت و تأمین نیازهای اساسی کودکان خود بر عهده دارد این مسئولیت نه‌تنها از منظر اخلاقی بلکه از منظر قوانین ایران نیز الزامی است بند (پ) ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ نظارت و مراقبت از اطفال را جزء وظایف والدین ذکر کرده است.

بی‌توجهی و سهل‌انگاری: کوتاهی در انجام تکالیفی از قبیل تأمین نیازهای اساسی و ضروری طفل و نوجوان یا وظایف مربوط به حضانت، ولایت، قیمومت، وصایت، سرپرستی، تربیت، نظارت یا مراقبت از آنان توسط والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی یا هر شخصی که مکلف به آن است.» (همان، ۱۳۹۹)

بند (پ) ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹، یکی از مهم‌ترین مفاد این قانون محسوب می‌شود که به موضوع حیاتی نظارت و مراقبت از کودکان و نوجوانان می‌پردازد. این بند با تعریف دقیق و جامع از مفهوم «بی‌توجهی و سهل‌انگاری»، مسئولیت سنگین والدین، اولیا و سرپرستان قانونی را در قبال تأمین نیازهای اساسی و ضروری کودکان و نوجوانان و همچنین وظایف مربوط به حضانت، ولایت، قیمومت، وصایت، سرپرستی، تربیت، نظارت یا مراقبت از آنان مشخص می‌کند.

کوتاهی در انجام هر یک از تکالیف مذکور در این بند، به‌عنوان بی‌توجهی و سهل‌انگاری تلقی شده و قابل پیگرد قانونی است. این امر نشان از اهمیت بالای حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان و لزوم ایجاد مکانیسم‌های قانونی برای پیشگیری و برخورد با هرگونه آسیب و تهدیدی که متوجه آنان باشد، دارد.

هدف اصلی از این بند قانونی، تضمین سلامت جسمی، روانی و اجتماعی کودکان است. والدین و سرپرستان قانونی به‌عنوان افرادی که بیشترین تأثیر را بر رشد و توسعه کودکان دارند، مسئولیت دارند تا محیطی امن و سالم را برای آنان فراهم آورند و نیازهایشان را به‌طور کامل برآورده سازند.

با توجه به گستردگی مفاهیم مطرح‌شده در این بند، می‌توان گفت که بی‌توجهی و سهل‌انگاری در حوزه‌های مختلفی قابل وقوع است. از جمله این موارد می‌توان به کوتاهی در تأمین نیازهای اساسی مانند غذا، پوشاک، مسکن و بهداشت، عدم مراقبت از سلامت

جسمی و روانی کودک، عدم فراهم کردن امکانات آموزشی مناسب، عدم حمایت از کودک در برابر آزار و اذیت، و عدم نظارت بر رفتارهای کودک اشاره کرد.

در نهایت، بند (پ) ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، با تأکید بر مسئولیت‌پذیری والدین و سرپرستان قانونی، گامی مهم در جهت ارتقای سطح حمایت از کودکان در کشور محسوب می‌شود. اجرای دقیق این بند و سایر مفاد این قانون نقش مؤثری در پیشگیری از بزهکاری اطفال دارد. بنابراین نیازمند همکاری همه دستگاه‌های مسئول و آگاهی‌بخشی به جامعه در خصوص حقوق کودکان هستیم.

همچنین در بند ۵ آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان در مورد وظایف خانواده و خانواده‌چنین ذکر شده است.

«خانواده: گروهی متشکل از دو نفر یا بیشتر که به دلیل قرابت سببی یا نسبی و یا بر اساس حکم دادگاه (در خصوص سرپرستی و قیومیت) در کنار هم زندگی می‌کنند. مسئولیت حفظ، نگهداری، تربیت، مراقبت، تغذیه و رشد طفل و نوجوان بر عهده پدر و مادر است. در صورت جدایی والدین یا بی‌سرپرستی و یا بد سرپرستی طفل و نوجوان، مسئولیت‌های فوق حسب مورد بر عهده شخصی است که به موجب قانون یا بر اساس حکم دادگاه، وظایف مزبور را بر عهده دارد و اعم از پدر، مادر، جد پدری، وصی منصوب از جانب ولی قهری، قیم، پدرخوانده یا مادرخوانده می‌باشد.» (آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، ۱۴۰۰ش)

این ماده تربیت، مراقبت، تغذیه و دیگر موارد را از وظایف والدین دانسته است. اگر موارد که در فوق ذکر شده توسط والدین در قبال اطفال به‌درستی انجام گیرد می‌تواند نقش مؤثری در پیشگیری از بزهکاری اطفال داشته باشد.

ایجاد محیط امن و حمایتی برای اطفال

در حقوق کیفری ایران، والدین به‌عنوان اولین و مهم‌ترین حامیان کودکان شناخته می‌شوند. قانون‌گذار با وضع قوانین مختلف، والدین را مکلف به ایجاد محیطی امن و حمایتی برای فرزندان خود کرده است. این وظیفه والدین صرفاً به تأمین نیازهای مادی کودکان محدود نمی‌شود، بلکه شامل فراهم آوردن محیطی عاری از خشونت، آزار و اذیت و تأمین نیازهای عاطفی و روانی کودکان نیز می‌شود. بی‌توجهی والدین به این وظایف و ایجاد شرایط زیستی نامناسب برای کودکان، می‌تواند منجر به مسئولیت‌گیری آن‌ها شود. قانون‌گذار با پیش‌بینی مجازاتی برای والدین متخلف، به دنبال حمایت از حقوق کودکان و ایجاد بازدارندگی در برابر رفتارهای آسیب‌زا علیه آنان است. البته، در کنار مسئولیت کیفری والدین، سایر نهادهای اجتماعی نیز موظف به همکاری و حمایت از کودکان آسیب‌پذیر هستند.

در راستای این حمایت قانون‌گذار در ماده ۱ بند پ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب سال ۱۳۹۹ چنین ذکر شده است.

«بی‌توجهی و سهل‌انگاری: کوتاهی در انجام تکالیفی از قبیل تأمین نیازهای اساسی و ضروری طفل و نوجوان یا وظایف مربوط به حضانت، ولایت، وصایت، سرپرستی، تربیت، نظارت یا مراقبت از آنان توسط والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی یا هر شخصی که مکلف به آن است.» (قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ۱۳۹۹ش)

بند پ ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان به یکی از مهم‌ترین موضوعات در حوزه حقوق کودک می‌پردازد: بی‌توجهی و سهل‌انگاری نسبت به کودکان. این بند، کوتاهی در انجام وظایفی مانند تأمین نیازهای اساسی کودک، مراقبت از او و تربیت صحیح را به‌عنوان یک جرم تلقی می‌کند.

به عبارت ساده‌تر، هر فردی که مسئولیت مراقبت از کودکی را بر عهده دارد (مانند والدین، قیم یا سرپرست قانونی) و در انجام این وظایف کوتاهی کند، مرتکب جرم شده است. این قانون باهدف حمایت از حقوق کودکان و ایجاد محیطی امن برای رشد و پرورش آن‌ها تصویب شده است؛ و همچنین در راستای حمایت از کودکان در ماده ۸ قانون حمایت از کودکان چنین ذکر شده است.

«ماده ۸ - هر کس با تهدید، ترغیب یا تشویق موجب فرار طفل یا نوجوان از خانه یا مدرسه و یا ترک تحصیل وی شود یا اطفال یا نوجوانان را بدین منظور فریب دهد و یا موجبات آن را تسهیل یا فراهم کند، در صورت فرار یا ترک تحصیل، حسب مورد به یک یا چند مورد از مجازات درجه شش قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و در صورت عدم تحقق فرار یا ترک تحصیل، برای بار اول با اخطار پلیس ویژه اطفال و نوجوانان مواجه و در صورت تکرار به مجازات فوق محکوم می‌شود (همان ۱۳۹۹).

ماده ۸ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ به‌منظور حفظ حقوق و امنیت کودکان و نوجوانان و جلوگیری از آسیب‌های ناشی از فرار از خانه یا مدرسه و ترک تحصیل وضع شده است. این ماده قانونی، هرگونه اقدام اعم از تهدید، ترغیب، تشویق یا فریب را که منجر به فرار یا ترک تحصیل کودک یا نوجوان شود، جرم محسوب کرده و برای آن مجازات تعیین کرده است.

هدف اصلی این ماده، پیشگیری از مواردی است که افراد سودجو یا ناآگاه با سوءاستفاده از اعتماد کودکان و نوجوانان، آن‌ها را به ترک محیط امن خانه یا مدرسه وادار کنند. همچنین، این ماده به دنبال حفظ حقوق کودکان در ادامه تحصیل و بهره‌مندی از آموزش و پرورش است.

در مجموع، ماده ۸ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، یک ابزار قانونی مهم برای محافظت از کودکان و نوجوانان در برابر آسیب‌های احتمالی است. این ماده با تعیین مجازات برای افرادی که به دنبال بهره‌برداری از کودکان هستند، به کاهش این‌گونه جرایم کمک کرده و به ایجاد محیطی امن‌تر برای رشد و پرورش کودکان و نوجوانان کمک می‌کند. در راستای حمایت از اطفال قانون‌گذار در بندهای ذیل ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان چنین فرموده است:

ت سوء رفتار: هرگونه فعل یا ترک فعل عمدی که سلامت جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی طفل و نوجوان را در معرض خطر و آسیب قرار دهد؛ از قبیل ضرب و جرح، محبوس کردن، سوءاستفاده جنسی، توهین یا تهدید نسبت به طفل یا نوجوان در صورتی که جنبه تأدیبی نداشته باشد یا قرار دادن او در شرایط سخت و غیرمتعارف و یا خودداری از کمک به وی.

ث بهره‌کشی اقتصادی: به‌کارگیری غیرقانونی طفل و نوجوان و یا وادار کردن یا گماردن او به کار یا خدمتی که از لحاظ جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی با نظر به وضعیت طفل و نوجوان برای وی مضر یا خطرناک باشد. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان با هدف صیانت از حقوق و امنیت کودکان و نوجوانان، مفاهیم مهمی را تعریف کرده است. دو مورد از این مفاهیم، یعنی سوء رفتار و بهره‌کشی اقتصادی، به‌طور ویژه بر آسیب‌های وارد بر کودکان و نوجوانان تأکید دارند. سوء رفتار به هرگونه عمل یا ترک فعلی گفته می‌شود که به‌طور عمدی سلامت جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی کودک را به خطر اندازد. این آسیب‌ها می‌توانند شامل ضرب و جرح، حبس، سوءاستفاده جنسی، توهین، تهدید، قرار دادن کودک در شرایط سخت و غیرمتعارف و حتی خودداری از کمک به او در مواقع نیاز باشند. نکته مهم در تعریف سوء رفتار، عمدی بودن این اعمال است. به‌عبارت‌دیگر، هرگونه اقدامی که با آگاهی و قصد وارد کردن آسیب به کودک انجام شود، مصداق سوء رفتار محسوب می‌شود.

بهره‌کشی اقتصادی نیز نوع دیگری از آسیب به کودکان است که در قانون به آن اشاره شده است. این مفهوم شامل به‌کارگیری غیرقانونی کودک، وادار کردن یا گماردن او به کاری که با توجه به سن و شرایط او مضر یا خطرناک باشد می‌شود. بهره‌کشی اقتصادی می‌تواند به شکل‌های مختلفی بروز کند، از جمله کار اجباری، کار در شرایط خطرناک، و بهره‌کشی جنسی.

در یک نگاه کلی، بندهای ت و ث ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، طیف گسترده‌ای از آسیب‌هایی را که ممکن است کودکان و نوجوانان با آن مواجه شوند، پوشش می‌دهند. این بندها با تعریف دقیق مفاهیم سوء رفتار و بهره‌کشی اقتصادی، به دستگاه

قضایی و سایر نهادهای مسئول کمک می‌کنند تا بتوانند به‌طور مؤثر از حقوق کودکان و نوجوانان دفاع کنند و از وقوع این آسیب‌ها جلوگیری کنند.

اهمیت این دو بند در این است که آن‌ها به‌صورت صریح و روشن، هرگونه اقدامی که به سلامت و رفاه کودک آسیب برساند را جرم‌انگاری می‌کنند. همچنین، این بندها به‌عنوان یک ابزار قانونی قدرتمند برای حمایت از کودکان و نوجوانان در برابر هرگونه سوءاستفاده و بهره‌کشی به کار می‌روند.

در پایان می‌توان گفت که قانون حمایت از اطفال و نوجوانان با تعریف دقیق مفاهیم سوء رفتار و بهره‌کشی اقتصادی، گامی مهم در جهت ایجاد یک جامعه امن‌تر برای کودکان و نوجوانان برداشته است. با این حال، برای اجرای کامل این قانون و حفاظت از حقوق کودکان، نیازمند تلاش‌های همه‌جانبه و همکاری همه دستگاه‌های مسئول هستیم. با همکاری خانواده و حمایت دولت می‌توانیم از رفتن اطفال به‌سوی بزهکاری جلوگیری کنیم.

نتیجه‌گیری

خانواده، به‌عنوان اساسی‌ترین نهاد اجتماعی و اولین بستر تربیت و شکل‌گیری شخصیت اطفال، نقشی حیاتی در پیشگیری از بزهکاری اطفال ایفا می‌کند. فقه امامیه، بر اهمیت تربیت دینی، اخلاقی و معنوی فرزندان تأکید دارند و والدین را ملزم به آموزش ارزش‌های اسلامی، پرهیز از محرّمات و رعایت اصول اخلاقی در خانواده می‌نمایند. فقه امامیه با تأکید بر نقش اساسی والدین در پرورش صحیح فرزندان، ایشان را در قبال سلامت جسمی، روحی و معنوی کودکان مسئول می‌داند. تربیت صحیح، شامل آموزش احکام شرعی، برپایی نماز و روزه، عمل به دستورات دین و پرهیز از گناهان است. همچنین، فقه امامیه تأکید دارد که محیط خانواده باید مملو از صمیمیت، محبت و احترام باشد تا کودکان در فضایی سالم و امن رشد نمایند. در این راستا، والدین باید الگوی رفتاری مناسبی برای فرزندان خود باشند و از انجام اعمالی که منجر به انحراف آن‌ها می‌شود، پرهیز کنند.

از سوی دیگر، حقوق کیفری ایران نیز به نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال توجه ویژه‌ای دارد. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، وظایف متعددی را برای والدین و سرپرستان کودکان در نظر گرفته است. این وظایف شامل تأمین نیازهای اساسی کودک، فراهم کردن محیط امن و سالم، آموزش و تربیت صحیح، و نظارت بر رفتار آن‌ها هست. بر اساس این قانون، هرگونه کوتاهی در انجام این وظایف که منجر به آسیب رسیدن به کودک یا گرایش او به بزهکاری شود، جرم محسوب شده و قابل مجازات است. خانواده‌ای که بر پایه اصول اخلاقی و مذهبی استوار باشد و به تربیت فرزندان خود اهمیت دهد،

می‌تواند به‌طور قابل‌توجهی از بروز رفتارهای بزهکارانه در آن‌ها جلوگیری کند. تعارضات خانوادگی، خشونت خانگی، سهل‌انگاری در تربیت فرزندان و عدم نظارت بر رفتار آنان، همگی می‌توانند زمینه‌ساز گرایش کودک به بزهکاری شوند. بنابراین، تقویت بنیان خانواده و حمایت از والدین در انجام مسئولیت‌های خود، امری ضروری در پیشگیری از بزهکاری اطفال است. در این راستا، آموزش والدین در خصوص روش‌های تربیت صحیح و ایجاد آگاهی در مورد حقوق و مسئولیت‌های کودکان، از جمله اقدامات مؤثر است. بنابراین، تقویت بنیان خانواده، حمایت از والدین و ایجاد تعامل سازنده بین خانواده، جامعه و نهادهای قانونی، راهکارهایی اساسی در جهت کاهش بزهکاری اطفال می‌باشد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن بابویه محمدعلی (۱۴۱۶ ق) الخصال، قم، ناشر، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم جامعه مدرسین.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۳ش) من لا یحضره الفقیه، قم، چاپ دوم، ناشر، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم جامعه مدرسین.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳ش) تحف العقول، قم، چاپ دوم، ناشر، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم جامعه مدرسین.
۵. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۴ش) حقوق جزای عمومی، تهران، چ هفتم، ناشر میزان.
۶. اسعدی، سید حسن (۱۳۸۷ش) خانواده و حقوق آن، انتشارات آستان قدس رضوی چاپ اول، سال
۷. انصاری، قدرت الله (۱۳۹۱ش) احکام و حقوق کودکان در اسلام، برگرفته از موسسه احکام الاطفال وادلتها، قم، چ، اول، انتشارات مرکز فقهی ائمه اطهار.
۸. انوری، حسن (۱۳۸۲ش) فرهنگ فشرده سخن، تهران، چاپ اول، انتشارات سخن.
۹. انوری، حسن (ش ۱۳۸۳) فرهنگ کوچک سخن، تهران، چاپ اول، انتشارات سخن.
۱۰. آیین‌نامه اجرایی (۱۴۰۰ش) ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان.
۱۱. ایبراهمسن، دیوید (ش ۱۳۷۱) روانشناسی کیفری، ترجمه پرویز صانعی، تهران، چاپ دوم، ناشر، گنج دانش.
۱۲. بهشتی، احمد (۱۳۹۰ش) اسلام و تربیت کودکان، تهران، چاپ اول، ناشر، سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۳. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹ش)

۱۴. توکلی، رضا (۱۳۹۴ش) پایان‌نامه ارشد، نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان با تأکید بر آموزه‌های اسلامی.
۱۵. حسین زاده، سید علی (۱۳۹۰ش) سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) قم، چاپ دهم، ناشر، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
۱۶. خمینی، سید روح‌الله (۱۴۲۵ق) تحریر الوسیله، مترجم: علی اسلامی، قم، ناشر، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۷. دانش، تاج زمان (۱۳۸۱ش) مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست، تهران، چ نهم، انتشارت کیهان.
۱۸. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷ش) لغت‌نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ۲ ذیل واژه خانواده
۱۹. رشاد، علی‌اکبر (۱۳۸۰ش) دانشنامه امام علی (علیه‌السلام) قم، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
۲۰. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰ش) مکارم الاخلاق، قم، ناشر شریف رضی
۲۱. طهماسبی، احمد (۱۳۹۳ش) این‌گونه تربیت کنیم، تهران، چاپ چهارم، ناشر، انتشارات یاقوت،
۲۲. غیوری نیا پیمان، میر ابراهیمی سید علی، قربانی محمد علی (۱۴۰۱ش) تحلیل جرم‌شناختی عوامل بزهکاری اطفال و نوجوانان شهرستان ارومیه در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴ش، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۱۰، شماره ۲۰، پاییز و زمستان
۲۳. غیبی قراجه قیه، میثم (۱۳۹۳ش) نقش خانواده در پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان.
۲۴. فهیمه، ملک‌زاده (۱۳۹۶ش) قواعد فقه خانواده، تهران، ناشر مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول،
۲۵. کلینی، محمد یعقوب (۱۳۶۳ش) الکافی، تهران، چاپ دوم، انتشارات، دار الکتب الاسلامیه،
۲۶. گلدوزیان، ایرج (۱۳۸۴ش) بایسته‌های حقوق جزایی عمومی، تهران، چ ۱۱، ناشر میزان، سال.
۲۷. ماندگاری، رضیه (۱۳۹۵ش) راهکارهای پیشگیری از جرایم اطفال و نوجوانان بر اساس آموزه‌های اسلام،
۲۸. مروجی طبسی، محمدجواد (۱۳۸۶ش) حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت، قم، چاپ ۴، انتشارات، مؤسسه بوستان کتاب.

۲۹. معین، محمد (۱۳۶۰ش) فرهنگ فارسی، تهران، چاپ ۴ انتشارات امیرکبیر.
۳۰. موسوی، عافیہ سادات (۱۳۹۰ش) بزهکاری اطفال و نوجوانان ۱ و ۲، تهران، چاپ اول، انتشارات مجد،
۳۱. نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۱-۱۳۸۲ش) تقریرات درس جرم‌شناسی پیشگیری، دوره کارشناسی ارشد، قم. مجتمع آموزش عالی قم.
۳۲. نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۷۵ش) روضه الواعظین، قم، چاپ دوم، ناشر الشریف الرضی،
۳۳. نحوی، سیف‌الله (۱۳۹۱ش) نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات، قم، چاپ دوم، ناشر نورالسجاد،
۳۴. عبدالهی، منوچهر (۱۳۹۵ش) پیشگیری از بزهکاری اطفال با رویکرد خانواده و مدرسه مدار در سیاست جنایی ایران، ناشر تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال نهم، شماره ۳۳.

